

GLOBAL KÖY VE KÜLTÜREL EMPERYALİZM: KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA ENFORMASYON TOPLUMUNA BAKIŞ

Global Village and Cultural Imperialism: A View To The Information Society In The Context Of Globalization

Arş. Gör. Oylum Tanrıöver¹

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü
İstanbul

Yrd. Doç. Dr. Serkan Kırılı²

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü
İstanbul

Özet: Bu çalışmanın amacı, sanayi toplumundan enformasyon toplumuna geçişin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkileri bağlamında "Global Köy"; "Kültür Emperyalizmi" ve "Medya Emperyalizmi" kavramlarını tartışmaktır. Bu bağlamda enformasyon iletilmesi sürecini 'taşımaya' ediminden bağımsızlaştıran teknolojileri geliştiren Batı'nın, Doğu toplumları üzerindeki kültürel etkisi ele alınırken iki farklı bakış açısından hareket edilecektir: Teknolojik gelişmelerin merkezi Batı'nın Doğu'yu üretim üssü olarak kullanırken aynı zamanda ürünlerini tüketmeye hazır geniş bir pazar olarak gördüğü savı bir taraftayken; diğer yanda Batı'nın, Doğu'nun zengin kültürünü kendi formatında yeniden yorumlayarak sunmasının, sistematik bir kültürel emperyalizmin değil çok uluslu şirketlerin kâr etme hedeflerinin sonucu olduğu ön kabulü bulunmaktadır. Çalışmada, dijital teknolojilerin gelişmesi ile kitle iletişim araçları karşısında tüketici olan bireylerin birer üreticiye dönüşmesinin, interneti kendilerini ifade etme, enformasyon yayma, çatışma ve toplanma alanı olarak yeniden üretmelerinin kültürel emperyalizm ve medya emperyalizmi üzerindeki etkileri yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enformasyon toplumu, kültürel emperyalizm, globalleşme, medya emperyalizmi

Extended Abstract: Since the second half of the 20th century "Global Village", "Cultural Imperialism" and "Media Imperialism" notions are being discussed in the context of transition from industrial society to information society. We can speak of two different point of views about discussing the cultural impact of West on Eastern societies: On one side there is an assertion about that, West is using the East as production base and at the same time considers it as a large market which is ready to consume Western products. On the other hand there is a presupposition that transforming East's rich culture to Western standards is the conclusion of multinational corporations aim for increasing profit, not a systematic cultural imperialism.

¹ oylum.tanriover@marmara.edu.tr

² serkank@marmara.edu.tr

Since 18th century, world witnessed a great rapidity in technology development. In late 1700's, after the widespread use of steam engine, radical changes occurred in agriculture, industry, transportation and mining. These technological developments led to transition from agricultural society to industrial society.

Since the early 19th century simplification and acceleration of communication allowed individuals to be more interacted to each other firstly in territorial, than in global scale. However in this point theoretically every person and every culture in the world has equal opportunity to impress the others. But in current state we can consider that a different situation has occurred. As Eric Hobsbawm said after the industrial revolution world economy's history became the history of accelerated technological progress, unequal economic growth and globalization. Pioneers of the industrial revolution were United Kingdom, USA and West Europe countries such as Netherlands, Belgium, Germany. Most of these pioneer countries got rich through their colonies in Asia and Africa where they gained cheap raw material and workforce. And also they found consumers all around world for their products. With the constant commercial mobility, globalization spread to East from West. Commercial, economic and technological superiority did not just guarantee to 'survive' but also guarantee to dominate and make the rules. Not only the colonies even the independent countries had to fit into the new capitalist economic system.

The countries those pioneered to industrial revolution had an advantage in technology production; so they played a leading role in transition from industrial society to information society. These developed countries improved not only the mass production but also the mass consumption. Like all other products, after the industrial revolution, communication has begun to be consumed widely. In Western countries receiving information became a necessity; especially during the crises.

Today people can socialize, work or reach all the information and entertainment they want with their laptops and mobile devices anywhere and anytime. With the social networks like Facebook, Twitter, Friend-Feed, Instagram, Xing, LinkedIn people can socialize, get information, be a reporter, declare their thoughts about territorial and global agenda. Also people can easily create their blogs or join the mainstream media corporations' blogs. Citizen journalism and social networks improve the effectiveness of internet as public sphere. In conventional mass communication era individuals were information consumers; in McLuhan's "global village" they began to evolve as consumer/producer. In this respect, on a global scale, individuals want to take active role in communication process, be both source and receiver. Shortly, after the developments in digital technologies, individuals; who were consumers of mass media before; became information producers.

The collapse of the one-way mass communication model and differentiation of people's consumption habits in communication like in all the other areas caused radical changes in people's life styles. According to Mehmet Özçağlayan, information society is more conscious about technological innovations than industrial society and it has more possibilities. This situation proves that information society changes and evolves the humankind much more than industrial society.

Harvey indicates that the life style of postmodernity has changed the value judgment and appreciating of dominant values; in throw-away society not only products but also the life styles, values, consistent relationships, loyalty to things, buildings, places, human can be thrown away. This throw-away society that Harvey indicates is the information society. Besides, speed and immediacy are the key concepts of information age.

In the long run, industrial society has weakened agricultural society about three hundred years ago; in last century information society did the same impact on industrial society. In time the number of industrial workers has exceeded the agricultural laborers and now number of educated, white-collar class has exceeded the number of industrial workers. These economic developments has changed the mentality about information

and mass communication. As we said before for ordinary people, information is something both to receive and broadcast today. Through the social networks they can achieve their receiving and broadcasting aim. Group communication in personal networks and subgroups in social networks became prominent; like the communities in non-virtual life. Shortly new communication technologies has changed the conventional target-receiver roles; make possible people to interact more, broadcast the information they produced and make it public.

At this point of view it is impossible to speak of an alienation, divergence among the individuals or social disintegration. On global scale people widely adapted the technological change. They changed the way they communicate and be more open to interaction. They are not the same people those Theodor Adorno and Max Horkheimer described as powerless victims who are restricted by the capitalist system. Today they play an active role in communication process. People choose the technologies and products they like, need, derive benefit; so they play an active role in life cycle of these technologies and products.

In the last fifteen years of 20th century, the effects of digital technologies and the expansion of internet increased the interaction between people and communities. Besides especially the social networks became the political expression, discussion and conflict medium; a sphere where new communication formats are continuously and collectively reproducing. This is why in different countries governments try to block social networks during the mass protests. Remarkable point in this conflict is not the governments' blocking efforts but the individuals' online efforts to surpass these blockages.

As Marshall McLuhan indicated Eastern societies with communitarian structure are tend to be more open to this new communication model than individualist Western societies. Even if it is accepted that 'globalization is westernization' like Giddens suggested, is it realistic to agree that a systematic cultural imperialism exists from West to East?

Through the human history, societies had effects on each other in art, science, technology, economic and political systems. As we said before his interaction has accelerated in 20th century, especially after the Second World War. This is why, since 1960's the notion of cultural imperialism is being discussed widely in social sciences. Of course through the global capitalist system products, services and ideas are circulating worldwide. Maybe most of the people globally cannot avoid mass production and mass consumption but they have alternatives for every kind of product, service etc. and they can decide which one is suitable for themselves.

Like cultural imperialism, media imperialism notion also points to destructive and transformative effects run from West to worldwide. As John Tomlinson indicates this notion stands on the idea that the information produced by the international media, threatens the development and integrity of "third world war" countries' national cultures. In 20th century globalization of communication occurred through the media conglomerates. Most of these companies were established in USA, West Europe, Australia or Japan but they have large sphere of influence and they built their activities on globally structured strategies. As Thompson said these companies are being criticized for having the power to protect their own and business partners' interests by conducting the societies. At this point we can speak of an economic effort so we must refer these efforts to economic part of the imperialism. On the other hand it was relatively easier to give misinformation or disinformation by the mass media. But it is known that even in those decades Soviet and East Europe governments could not prevent their citizens to follow Western radio and television broadcasts. For example in 1989 revolutions, television played a leading role so they are also called "first television revolutions".

In 21st century we can not speak of a totalitarian global media structure. Even if global media conglomerates are still powerful and internet is a chaotic information universe individuals have much more alternatives to have information than a decade ago.

Building social radical changes needs long term systematic work. In last five decades, this kind of change occurred in people's consumption habits with the efforts of multinational companies. But the countries those are economically and technologically dependent to developed countries did not loose their cultural characteristics and living habits. Besides we have to consider the use of mobile devices and social media in mass protests all around the world in last fifteen years.

Keywords: *Information society, cultural imperialism, globalization, media imperialism*

1. Giriş

Uygarlık tarihine bakıldığında, insanların yaşayış biçimi olarak ilkel topluluklardan tarım toplumuna, tarım toplumundan sanayi toplumuna, sanayi toplumundan da bilgi toplumuna geçtiği görülmektedir. 18. yüzyılda buharlı motorun yaygınlaşmasıyla tarım, üretim, nakliye, madencilik alanlarında meydana gelen köklü değişimler, sosyo-ekonomik ve kültürel değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişimler sanayi toplumu olarak adlandırılan, tarımdan uzaklaşmış, kentlerde yaşayan, genellikle işçi ya da sermayedar olarak sanayiyle ilişki içerisinde bulunan, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan tarım toplumundan farklılaşan yeni bir toplum yapısı oluşturmuştur.

20. yüzyılın son otuz yılında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında temelleri atılan, dijital teknolojilerin yarattığı etkilerle ortaya çıkan yeni bir dönüşüm süreci başlamış; enformasyon toplumuna geçiş yaşanmıştır. İnternet iletişiminin yoğunlaştığı bu dönem, bireyler, toplumlar ve ülkeler arası etkileşimin de arttığı bir süreç olmuştur. Ayrıca internet, özellikle de sosyal ağlar, bireylerin politik ifade, tartışma ve çatışma ortamı; yeni iletişim biçimlerinin kolektif olarak sürekli yeniden üretildiği bir alan olmuştur. Bu nedendir ki dünyanın farklı köşelerinde meydana gelen kitlesel protesto gösterilerinde iktidarlar, eylemciler için anlık haberleşme imkanı sunan ve birleştirici gücü olan sosyal ağlara erişimi engellemeye çalışmaktadırlar. Bu çatışmada dikkat çekici nokta ise iktidarların engelleme çabaları değil, bireylerin bu engellemeleri aşmak için çevrimiçi ortamda gösterdikleri çabalardır.

2. Batı-Doğu Ekseninde Sanayi Toplumundan Enformasyon Toplumuna Geçiş

Günümüzde iletişimin en önemli özelliklerinden biri, sözlü, yazılı ya da görüntülü olarak anında gerçekleştirilebilmesidir. Günümüzde internet ve mobil cihazlar sayesinde anlık yaşanan iletişimin 'taşınma' ediminden ayrılması, 19. yüzyılın ilk yarısında telgrafın bulunmasıyla mümkün olmuştur. Stratton, siberalan üretiminin, bilgisayarların ortaya çıkışıyla değil, uzak mesafelere iletişim hızının, bir iletinin o mesafeyi aşma zamanının, alıcıya ve göndericiye önemsiz geldiği bir süreye indirildiği noktaya kadar yükselişiyle başladığını ileri sürmektedir (2002: 81). Coğrafi alanı aşmak için geçen zaman azaldıkça bu alan da bağlamını yitirir ve yerini açıkça coğrafi olmayan bir hiperalan alır. Telgraf, bütün yerel pazarlardaki bilgi diğer yerel pazarlara iletilebildiği için, tüm pazarları tek ve büyük bir pazara dönüştürme sürecini başlatmıştır (2002: 82). 19. yüzyılın ikinci yarısında denizaltı kablo şebekelerinin oluşturulmasıyla ilk küresel iletişim sistemi kurulmuştur. Bu şebekelerin geliştirilmesinde siyasi ve askeri kaygılar da önemli bir rol oynasa da, ilk kablo şebekeleri öncelikli olarak iş ve ticaret için kullanılmıştır (Thompson, 2008: 297).

19. yüzyılda ayrıca uluslararası haber ajansları da kurulmuştur. Bu ajanslar haber ve diğer bilgilerin sistematik bir şekilde toplanması ve geniş bir alana dağıtılmasına olanak vermiştir. Ayrıca dünyayı kendilerine özgü çalışma alanlarına bölerek iletişim şebekelerinin çok taraflı düzenlenmesini küresel ölçekte sağlamışlardır. Basına, geniş kitlelere ulaşabilecek haber, haber özeti ve bilgi sağlayan haber ajansları önce gazeteler, ardından da

radyo ve televizyon ile nüfusun dikkate değer bir bölümüne ulaşan iletişim şebekelerine bağlanmıştır (Thompson, 2008: 298).

19. yüzyılın başlarından itibaren iletişimin giderek kolaylaşması ve hızlanması, önce bölgesel, sonra ülkesel, daha sonra da global ölçekte bireylerin daha fazla etkileşim halinde olmalarına imkan vermiştir. Ancak bu noktada dünya üzerindeki her bireyin ve kültürün bir başkasını etkilemek konusunda eşit şansa sahip olması prensipte mümkün görünse de mevcut durum incelendiğinde farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. “Sanayi Devrimi’nden beri dünya ekonomisinin tarihi, hızlanan teknolojik ilerlemenin, sürekli ama eşitsiz ekonomik büyümenin ve giderek artan ‘küreselleşmenin’ tarihi olmuştur.” (Hobsbawm, 2006: 115) Sanayi Devrimi’ne başta İngiltere olmak üzere Batı Avrupa ve ABD’nin öncülük etmesi, bu ülkelerin birçoğunun Asya ve Afrika’da sömürgeler edinerek buradan elde ettikleri ucuz hammadde ve iş gücü ile hızla zenginleşmesi; ürettikleri mallara dünyanın farklı bölgelerinde alıcı bulmaları küreselleşmenin Batı’dan gelen bir etki olmasının kanıtıdır.

“Burjuva dünyasının ekonomik, siyasal, toplumsal ve biyolojik düşüncesine temel eğretilmesini veren bu ‘varolma mücadelesi’nde yalnızca ‘en uygun olanlar’ hayatta kalacaktır ve onların ‘uygunlukları’nın garantisini, sadece hayatta kalmak değil tahakküm etmek olacaktır. O nedenle, dünya nüfusunun büyük bölümü, ekonomik, teknolojik, dolayısıyla askeri bakımdan üstünlükleri tartışılmaz olan ve rakipsiz görünen ülkelerin kurbanı oldu.” (Hobsbawm, 1995: 133)

Sanayi Devrimi sürecinde sömürge olmamış, siyasal bağımsızlığa sahip ülkeler bile ekonomik olarak yeni kapitalist düzene uyum sağlamak durumundaydı (Hobsbawm: 1995: 134). Sanayi devrimine öncülük eden ülkeler, teknolojiyi üretme avantajı sayesinde sanayi toplumundan enformasyon toplumuna geçişte de belirleyici rol oynamıştır. Yeni teknolojiler sayesinde üretimi olduğu gibi tüketimi de kitleselleştirmeyi başaran ve “gelişmiş ülkeler” olarak tanımlanan bu ülkelerde iletişim de sanayi devrimiyle birlikte kitlesel olarak tüketilir hale gelmiştir. Batılı ülkelerde “haber almak” bir ihtiyaç haline gelmiş, özellikle kriz zamanları bu ihtiyacı körüklemiştir. ABD’de Büyük Buhran’ın ve sonrasında İkinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı 1920-1950 yılları arasında gazete dolaşımı iki katına çıkmış, nüfustan daha hızlı artmıştır. O yıllarda ABD’de her 100 kişiye 300-350 gazete satılıyordu. İskandinavyalılar ve Avusturyalılar daha çok yayın tüketiyorlar, İngilizler ise basınlarının yerelden çok ulusal nitelik taşımasının da etkisiyle 100 kişi başına 600 kopya satın alıyorlardı (Hobsbawm, 2006: 260).

O yıllarda bu gelişmiş ülkelerde haber almanın bir diğer yolu ise sinemalarda gösterilen haber içerikli filmlerdi. Okuma yazma bilmeyenlere de hitap eden sinema, İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar bu amaçla kullanılmaya devam etti. Ancak 20. yüzyılın başında kitle iletişiminde önemli değişim radyo ile yaşandı. Gazete ve sinemanın aksine radyo kullanımı, karmaşık ve pahalı bir makinenin kişisel olarak sahiplenilmesine bağlıydı ve bu nedenle gelişmiş ülkelerle sınırlıydı. İtalya’da radyo setlerinin sayısının 1931’e kadar otomobil sayısını aşmaması da bunun göstergesidir (Hobsbawm, 2006: 261). Japonların, 1930’lu yıllarda işgal ettikleri topraklarda halka açık meydanlara yerleştirdikleri hoparlörlerle radyodaki propaganda yayınlarını dinletmeleri de (Jeanne-ney, 1998: 169-171) buna örnek gösterilebilir. Radyoyla birlikte kitle iletişiminde iki yönlü büyük bir adım atılmıştır: Sinemadan ve yazılı basından farklı olarak aynı anda büyük kitlelere hitap eden bir kitle iletişim aracı olması radyoyu reklam ve propaganda için çok uygun bir mecra haline getirmiştir. Radyo kitle iletişimin bireylerin özel alanlarına ulaşmasını sağlamış ve dinleyicinin iletişim sürecinde farklı bir iş ile uğraşmasına olanak verecek mekana, materyale odaklı iletişim şekline farklılık getirmiştir. Transistörlü radyo ise bireye istediği anda enformasyon ve eğlenceye ulaşma imkanını sunan ilk iletişim aracıdır.

Radyoyu televizyon takip etmiş; insanoğlunun aya ayak basması, Kennedy suikastı, Beatles’ın ABD turu, Thatcher’ın istifası, Berlin duvarının yıkılması gibi önemli olayları canlı ya da gerçekleşmesinden çok kısa bir süre sonra izleyiciye ulaştırmıştır.

Günümüzde ise başta internet olmak üzere dijital teknolojilerdeki gelişmeler bireylerin bir mekana bağlı kalmaksızın bilgisayar ve mobil cihazlar üzerinden istedikleri enformasyona, eğlenceye ulaşmasını, işlerini sürdürmesini ve sosyalleşmesini sağlamaktadır. Enformasyon toplumunun geldiği noktada, kitle iletişimi kavramını oluşturan iki unsurdan iletişim öne çıkmış, kitle ise geri planda kalmıştır. İletişim bireyselleşmiştir. Facebook, Twitter, FriendFeed, Instagram gibi sosyal ağlar ile Xing, LinkedIn gibi iş bağlantılarının kurulduğu ağlarda bireyler sosyalleşmekte, yeni insanlarla tanışmakta, tartışma odalarında, kurulan gruplarda, profillerine yazdıkları mesajlarda hem kendi gündemlerini oluşturmakta, hem de yerel ve global konulardaki fikirlerini, tavırlarını ifade etmektedir. Ayrıca artık herkes kendi internet sayfasını ya da blogunu açabilmekte, büyük medya kuruluşlarının blog sitelerine üye olarak o kurum aracılığıyla sesini duyurabilmektedir. Günümüzde bloglar, başta Twitter olmak üzere mikroblogging siteleri, Facebook ve benzeri sosyal ağlar ile Instagram gibi fotoğraf paylaşım ağları internet erişimi olan herkese haberci, yorumcu olma, edindiği enformasyonu ve yorumlarını popülaritesi ölçüsünde yayma imkanı sunarak hem vatandaş haberciliğinin gelişmesine katkı sağlamakta hem de internetin kamusal alan olarak etkinliğini artırmaktadır. Konvansiyonel kitle iletişim araçlarının çağında tüketici olan bireyler McLuhan'ın "global köy"ünde, enformasyon çağı (1962), üçüncü dalga (Toffler, 1980) ya da sanayi sonrası toplum (Bell, 1973) olarak da nitelendirilen dijital çağda tüketici/üretici olmaya evrilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında bireylerin son on beş yılda global ölçekte seslerini duyurma ve iletişim sürecinde aktif rol alma, hem kaynak hem alıcı olma isteği gösterdiği görülmektedir.

Tek yönlü kitle iletişim modelinin yıkılması, bireylerin diğer tüm alanlarda olduğu gibi iletişimde de tüketim alışkanlıklarının farklılaşması, moderniteden postmoderniteye geçişte, bireylerin yaşam tarzlarında köklü değişimlere neden olmuştur. Özçağlayan'a göre enformasyon toplumu teknolojik yenilikler konusunda sanayi toplumuna göre daha bilinçlidir ve daha geniş olanağa sahiptir. Bu durum da enformasyon toplumunun insanlığa getireceği değişim ve dönüşümün sanayi toplumundan çok daha derin ve köklü olacağını habercisidir. (1998: 22) Harvey de postmodernitenin getirdiği yaşam tarzının toplumların değer yargılarına ve egemen değerlere bakışını değiştirdiğine işaret etmektedir:

"Meta üretimi alanında temel etki anında çözüm ('fast food', yemek ve başka ihtiyaçların anında giderilmesi) ve atılabilirlik (kağıt bardaklar, tabaklar, plastik çatal-kaşık, ambalaj, peçete, giyim eşyası vb.) niteliklerinin değerinin ve meziyetlerinin vurgulanması olmuştur. Alvin Toffler gibi yazarların ifadesiyle, 'kullan at' toplumunun ortaya çıkışının işaretleri 1960'lı yıllarda belirmeye başlamıştı. Bunun anlamı sadece üretilmiş malları atmak değildi (tabii bu devasa bir atık sorunu yaratıyordu); aynı zamanda değerlerin, hayat tarzlarının, istikrarlı ilişkilerin, şeylere, binalara, yerlere, insanlara ve eyleme ve olma konusunda öğrenilmiş tarzlara bağlılığın da atılabilmesi anlamını taşıyordu." (1996:319)

Harvey'nin işaret ettiği 'kullan at' toplumu aynı zamanda enformasyon toplumdur. Sanayi toplumu nasıl tarım toplumunu zayıflattıysa, enformasyon toplumu da sanayi toplumu üzerinde benzer bir etki yapmış, tarım üreticilerinin zaman içerisinde yerini işçi sınıfına bırakması gibi, işçi sınıfı da yerini bilgi üreten eğitimli sınıfa bırakmıştır. Özellikle 1980'lerde ve 1990'larda işçi sınıfına mensup bireylerin sayısında önemli bir azalma olmuştur. Bir zamanlar sayıları İngiltere'de milyonlarla ifade edilen kömür madencilerinin sayısı bu yıllarda üniversite mezunlarından daha azdır. ABD'de çelik endüstrisi McDonald's'ta çalışanlardan daha az insanı istihdam etmektedir (Hobsbawm, 2006: 408). Meydana gelen bu ekonomik değişimler, toplumların enformasyona ve kitle iletişime bakış açısını da değiştirmiştir. Günümüzde enformasyon bireyler ve toplumlar için yalnızca edinilecek değil aynı zamanda sunulacak bir ürün olma özelliği de taşımaktadır. Bireylerin enformasyonun hem alıcısı hem de kaynağı olduğu günümüzde, sosyal ağlar büyük önem kazanmıştır. Bu ağların içerisinde kurulan bireysel ağlar ve belirli tanımı, hedefi olan alt gruplarda, cemaatlerde olduğu gibi grup içi iletişim ön plana çıkmıştır. Facebook, Twitter, FriendFeed sitelerinin popülaritesi artık toplumsal anlamda, bireyler ve ağlar arası iletişimin önem kazandığını göstermektedir. Özetle, yeni iletişim teknolojileri kitle iletişimindeki geleneksel kaynak ve alıcı

rollerinin değişmesini, bireylerin birbirleriyle daha fazla etkileşim halinde olmasını, ürettiği enformasyonu anında geniş kitlelere yayıp kamusal hale getirebilmesini sağlamıştır.

Bu noktadan bakıldığında enformasyon toplumunun getirilerini eleştirenlerin işaret ettiği gibi toplumsal anlamda bireyler arasında bir uzaklaşmadan, toplumsal çözümlerden söz etmek mümkün değildir. Bireyler, global ölçekte teknolojinin değişimine uyum sağlamış, iletişim tarzlarını değiştirmiş, etkileşime daha açık hale gelmiştir. Adorno ve Horkheimer'ın kapitalist üretim tarafından vücutları ve ruhları kendilerine sunulanlarla sınırlandırılmış, çaresiz kurbanlar olarak tanımladığı sıradan insanlar (1944) bugün iletişim süreçlerinde aktif bir rol oynamakta, kendisine sunulan çok çeşitli seçenek arasından beğendiğini, ihtiyaç duyduğunu, fayda gördüğünü seçerek yeni teknolojiler ve ürünlerin hayatlarını sürdürüp sürdürmemesi bağlamında belirleyici rol oynamaktadır.

Enformasyon toplumu ülkelerin de hem iletişim yöntemleri, hem vatandaşlarına sundukları hizmetler konusunda dijitalleşmesine, bu alanda atılımlar yapma ihtiyacı duymasına neden olmuştur. Sanayi devriminde öncü ülkelerin diğer ülkeleri ekonomik olarak kendilerine bağımlı kılmaları gibi iletişim teknolojileri konusunda gelişmiş ülkeler de bu alanda yeterli bilgi birikimi ve dolayısıyla üretimi olmayan ülkeleri kendilerine bağımlı kılmışlardır. Yalnızca vatandaşın iletişim ihtiyaçlarının karşılanması için değil, askeri, siyasi, ticari alanlarda çok çeşitli iletişim teknolojisi ürününe ihtiyaç duyulan günümüzde, Batılı ülkeler bilgiyi üretip bilgi birikimini ellerinde tutarken, Japonya, Güney Kore gibi bazı ülkeler hariç, Doğu'daki çoğu ülkeyi birer üretim merkezi gibi kullanmaktadır.

3. Global Köy, Kültür Emperyalizmi Ve Medya Emperyalizmi Kavramlarının Enformasyon Toplumu Bağlamında İrdelenmesi

Hobsbawm, "İnsanlar kendi geçmişlerinde hazırlanmadıkları bir şeyle karşılaştıkları zaman, bilinmeyen adlandırmak için el yordamıyla sözcük ararlar. Karşılaştıkları şeyi tanımlayamadıkları, hatta anlayamadıkları zaman bile bu böyledir." demiştir (2006:388). Küreselleşme ve hızla yayılmasını sağladığı yeni iletişim teknolojilerinin toplumlar ve ülkeler üzerindeki etkilerini tanımlamak için kullanılan "global köy", "kültür emperyalizmi" ve "medya emperyalizmi" kavramları da Hobsbawm'ın işaret ettiği isimlendirme ihtiyacına bir örnektir.

Global köy, Marshall McLuhan'ın 1962 tarihli "The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man" (Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu) adlı kitabında ortaya attığı bir kavramdır. (1962:31) Yeni iletişim teknolojilerinin dünyayı bir köy karakterine büründürdüğünü, yalnızca bunun global bir köy olduğunu söyleyen McLuhan, bu tanımla küreselleşmeden çok köy kavramına vurgu yapmıştır. Çoğunlukla takipçileri ya da eleştirenler tarafından tanımın global yönü ön plana çıkarılsa da McLuhan'ın işaret ettiği nokta, o dönemde büyük kitlelere ulaşan radyo, televizyon gibi iletişim teknolojilerinin sunduğu işitselliğin ve görselliğin, matbaanın yerini alacağı; bu durumun da dünyayı bir köyün karakterine büründüreceğidir. Günümüzde tamamen ortadan kalkacağına dair bir işaret bulunmasa da matbaanın ve basılı yayınların gücünün zayıfladığını söylemek mümkündür. Yeni iletişim teknolojileri, McLuhan'ın vurgu yaptığı gibi global ölçekteki iletişimde şehir değil köy kurallarının hakim olmasına neden olmuştur. Sanayi toplumunun kaynağı, hazırlayıcı, sunanı belli olan, medya kuruluşlarının bünyesinde oluşturulan enformasyon yerini tıpkı köylerdeki "kulaktan kulağa" yayılan, kaynağı, hedefi belirsiz bir enformasyona bırakmıştır. Facebook gruplarının, haber sitelerinin yorum alanlarının, blogların, kullanıcıların yorumlarıyla oluşturulan sözlüklerin, mikroblogging ve fotoğraf paylaşım ağlarının gördüğü büyük ilgi de bunun göstergesidir.

Bu noktadan bakıldığında McLuhan'ın da kitabında işaret ettiği gibi cemaatçi yapıya sahip Doğu toplumlarının bireyci Batı toplumlarına göre bu yeni iletişim modeline daha yatkın olduğu söylenebilir. Bu yatkınlık sosyal bilimlerde sıkça tartışıldığı üzere Batı'dan Doğu'ya bir "kültür emperyalizmi"ne mi neden olmaktadır?

1960'larda sosyal bilimler alanında tartışılmaya başlanan kültür emperyalizmi kavramını (Tomlinson, 1999:13) açıklamak için öncelikle söz konusu iki kelimeyi ayrı ayrı incelemek yararlı olacaktır.

Kültür kavramı bugüne kadar içerik ve kapsam üzerinden, pek çok farklı düşünür tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Bunlar incelendiğinde kültürün kavramsal açıdan iki farklı tanıma sahip olduğu görülmektedir; kültür estetik mükemmellik ve yaşam pratiği olarak görülmektedir. İlk tanıma göre kültür, sanat ve entelektüel aktiviteler açısından seçkin zevklere ve alışkanlıklara sahip olmak olarak ele gösterilirken; Eliot kültürü, "bir milletin bütün karakteristik etkinlik ve ilgi alanlarını kapsayan" bir olgu olarak ele alır. Barthes da aynı şekilde kültürü yaşamın tamamını kapsayan bir olgu olarak yorumlar (Hebdige, 2004). Bu tanımlardan yola çıkarak kültürün, bireyin sosyalleşme yoluyla ait olduğu toplumdaki alışkanlıkları, yaşam pratiğini kazanması olduğu söylenebilir. Yüzyıllar süren birikimle ortaya çıktığı için kültürün geçmişi, geleceği vardır ve yaşayan bir olgu olması nedeniyle etkileşime ve değişime açıktır.

Emperyalizm kültüre oranla tanımı daha net, çerçevesi belirli bir kavramdır. Tomlinson'ın aktardığına göre iki tür emperyalizmden söz etmek mümkündür. Birincisi 19. yüzyıl İngilizcesi'nde sömürgecilikle ilgili tanımıyla siyasi sisteme atıf yapan emperyalizm; ikincisi ise 20. yüzyıl başlarında modern kapitalizmin gelişim aşamalarının Marksist analizinden kaynaklanan, ekonomik sisteme atıf yapan emperyalizmdir (1999: 15-16). Kültürel emperyalizm kavramı üzerinde çok sayıda tartışmanın bulunması ve kavramın net olarak tanımlanmamasında hangi emperyalizme atıf yapıldığının muğlak olmasının etkisi büyüktür (1999: 15). Tıpkı kültür gibi, kültürel emperyalizm kavramının da orijinal bir tanımı yoktur. Çeşitli düşünürlerin kendi ideolojik görüşleri doğrultusunda oluşturdukları farklı versiyonları bulunmaktadır. Emperyalizmin her iki tanımına da atıf yaparak oluşturulan bir kültürel emperyalizm tanımı şöyledir: "Yabancı bir kültürün değer ve alışkanlıklarını, yerli bir kültür pahasına yaymak ve yüceltmek için ekonomik ve siyasi güç kullanılması." (1999: 14)

Giddens'in küreselleşmenin Batılılaşma olduğu savı (2000: 28) kabul edilse dahi, çeşitli sosyal bilimciler tarafından iddia edildiği gibi, Batı'dan Doğu'ya doğru yukarıda yapılan tanımla kültür emperyalizminin gerçekleştiğini düşünmek ne kadar gerçekçidir?

İnsanlık tarihi boyunca toplumlar sanat, bilim, teknoloji, ekonomik ve siyasi sistemler konusunda birbirlerinden etkilenmişlerdir. Günümüzde global ölçekte bir kültürel etkilenmeden söz etmek mümkündür ancak bunun ne kadarıyla siyasi ve ekonomik emperyalizm olduğu tartışmalıdır. Bir Doğulu'nun Coca-Cola içmesi, Nike ayakkabı giymesi, Alman arabasına binmesi, Hollywood filmleri izlemesi, Batı müziği dinlemesi ya da teknolojik köklerini Batı'nın geliştirdiği çevrimiçi ortamlarda varlık göstermesi kültürünü kaybettiği, Batı kültürünün etkisi altına girdiği anlamına geldiğini söylemek kültür gibi köklü ve çok boyutlu bir kavram ile ilgili indirgemeci bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir. Global kapitalist düzen herkesin tüketici olması üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla kitlesel tüketimden kaçınmak dünya üzerindeki birçok insan için mümkün değildir. Para, ürün, imaj ve fikirler bölgelerden bağımsız dünyada dolaşmaktadır. Bu dolaşım sırasında da bireyler ve toplumlar kendi kültürlerine, fikirlerine, bakış açılarına ve ihtiyaçlarına göre istediklerini alıp istemediklerini dışarıda bırakmaktadır. Bu noktada tek bir zorlamadan söz edilebilir; kapitalist sistemin yarattığı global tüketim kültürünün toplumlara, yoğun olarak arz ettiği ürün, imaj, para, eğlence ve enformasyonu tüketmeye yöneltmesinden. Sanayi devrimi sonrasında ekonomik olarak güçlenen, günümüzde kullanılan teknolojinin büyük kısmını üreten Batılı toplumların sistematik bir emperyalizm niyetinden söz etmek önemli bir noktanın gözden kaçırılmasına neden olacaktır. Askeri operasyonlar dahil tüm eylemlerini ulus ötesi şirketlerinin ve kendilerinin ekonomik güçlerini sürdürmek niyetine odaklayan bu ülkeler, ekonomik ve teknolojik olarak kendilerine bağımlı diğer toplumların kültürlerini değiştirmekle değil daha fazla tüketmelerini sağlamak ile ilgilenmektedirler. Bu süreçte o toplumlarda bulunan ve yeni birer ürün haline getirebilecekleri şeyleri alarak Batılı bir ambalaj ile yeniden sunmaktadırlar. Dünyaya yayılan Çin ve Japon restoranları, yoga, meditasyon, reiki gibi Doğu öğretilerine duyulan ilginin artması, fast food zincirlerinin faaliyet gösterdikleri ülkelerin yerel yiyeceklerini kendi konseptlerine uygun yorumlayarak

sunması bu durumun birer göstergesidir. Dolayısıyla Batı'nın devlet desteğiyle sistematik bir kültürel emperyalizm eğiliminde olmadığı, ulus ötesi şirketlerin kendi çıkar ve hedefleri doğrultusunda bir yayılma gösterdiği söylenebilir. Ayrıca bu şirketler girdikleri toplumu değiştiremeyeceklerinin bilincinde olarak sundukları ürün ve hizmetleri yerelleştirmekte; Batı'nın ihtiyaç duyduğu farklı kültürel öğeleri de dünyanın çeşitli noktalarından toplayarak uygun bir ambalajla yeniden sunmaktadırlar.

Kültürel emperyalizm gibi medya emperyalizmi de Batı'dan tüm dünyaya yönelen yıkıcı ve dönüştürücü etkilere işaret etmektedir. Bu kavram, uluslararası medyanın ürettiği ürünlerin (televizyon programları, haberler, reklamlar vb.) özellikle "Üçüncü Dünya" toplumlarının ulusal kültürlerinin gelişmesi ve bütünlüğüne yönelik bir tehdit oluşturduğu fikrine dayanmaktadır (Tomlinson, 1999: 60).

20. yüzyılda iletişimin küreselleşmesi büyük ölçekli iletişim holdinglerinin faaliyetleriyle yürütülmüştür. Büyük medya şirketleri dünya üzerinde geniş bir etki alanına sahiptir ve etkinliklerini verimli bir biçimde küresel kapsamda tasarlanmış stratejilere dayandırarak düzenlemişlerdir. Medya holdinglerinin büyük bir kısmı Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Avustralya ve Japonya merkezlidir. Üçüncü Dünya ülkelerinin ise bu alanda ağırlığı bulunmamaktadır. Bu nedenle söz konusu holdingler, küresel alanda hem kendi çıkarlarını hem de işbirliği yaptıkları kurumları koruyacak, bu amaç uğruna topluları yönlendirebilecek güce sahip olmaları nedeniyle eleştirilmektedir (Thompson, 2008: 303). Bu noktada da, kültürel emperyalizm açısından olduğu gibi, büyük oranda global ölçekte etkili olan kapitalist düzenin ve ulus ötesi şirketlerin kendilerini sürdürme ve büyütme amaçlarının etkili olduğu, yani emperyalizmin ekonomik anlamına atıf yapılması gerektiği söylenebilir.

Siyasi açıdan bakıldığında ise radyo ve televizyonun hüküm sürdüğü dönemlerde topluları yanlış ve eksik bilgilendirmenin, yönlendirmenin daha kolay olduğu görülmektedir. Ancak o dönemlerde bile Sovyet ve Doğu Avrupa rejimlerinin Batı'nın radyo ve televizyon yayınlarının izlenmesini engelleyemediği bilinmektedir. Örneğin, televizyon, ilk "televizyon devrimleri" diye adlandırılan 1989 devrimlerinde doğrudan bir rol oynamıştır. Bir ülkede gerçekleştirilen sokak protestolarını izleyen başka bir ülkedeki insanlar da sokağa çıkmıştır (Giddens, 2000: 26). Günümüzde bireylerin çok farklı kaynaklardan enformasyona ulaşma imkanı bulunduğu göz önüne alındığında totaliter bir medya yapısından bahsetmek pek mümkün değildir. Medya holdinglerinin global etkisi sürse de, internetteki kaotik bilgiler yığını arasında doğru ve gerçek olanı bulmak zor olsa da, yoğun enformasyon akımı nedeniyle birçok haber gözden kaçırılsa da günümüzde bireylerin tek bir kaynağa bağlı olmadıkları açıktır.

4. Tartışma ve Sonuç

Enformasyon çağının etkileri başta iletişim yöntemleri olmak üzere, yaşam tarzları, tüketim alışkanlıkları, üretim yöntemleri ve bireyler, toplumlar, ülkeler arası etkileşim konusunda hızlı ve köklü değişimler getirmiştir. Her değişim döneminde olduğu gibi, bu dönemin etkileri de çeşitli odaklar tarafından eleştirilmiş ve değerlendirilmiştir. Kapitalist sistemin ekonomik olarak güçlü olana sunduğu büyük gücün kültürel ve medya emperyalizmi gibi yeni emperyalizm türleri yarattığı tartışılmaya başlanmıştır.

Bireyler ve toplumlar açısından bakıldığında, enformasyon çağında daha cemaatçi bir yapıya doğru gidildiği görülmektedir. Ayrıca bireylerin ve toplumların iletişim söz konusu olduğunda, diğer tüm tüketim araçlarına yaklaştıkları gibi, kendi istekleri, ihtiyaçları, yatkınlıkları doğrultusunda seçici yaklaştığı söylenebilir. Bireyin istediği iletişim aracından istediği konuyu, istediği şekilde almasının mümkün olduğu günümüzde büyük holdinglerin tüm çabalarına ve stratejik çalışmalarına rağmen başarılı olduklarını gösteren bir kanıt bulmak güçtür.

Toplumsal, köklü değişimler yaratmak uzun süreli sistematik çalışma gerektirir. Geçtiğimiz 50 yıllık süreç göz önüne alındığında, ulus ötesi şirketlerin çabalarıyla bu değişimin en çok insanların tüketim alışkanlıklarında yaşandığı anlaşılmaktadır. Ekonomik ve teknolojik olarak gelişmiş ülkelerden etki aldığı söylenen, bağımlı top-

lumlara bakıldığında kültürel özelliklerini, yaşam pratiklerini kaybetmedikleri ya da bu anlamda Batılılaşmadıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra bireylerin dijital teknolojileri kullanım amaçları incelenirken geçtiğimiz on yılda dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen kitlesel protesto gösterilerinde sosyal ağların kullanım şekli ve yoğunluğu da dikkate alınmalıdır. Farklı ülkelerdeki iktidarların protestocuların haberleşme aracı olarak kullandığı interneti ve sosyal ağları otoritelerine karşı birer tehdit olarak görüp yasaklama çabaları da, bireylerin bu yasakları aşmak için kullandıkları yöntemler de kullanıcı-teknoloji arasındaki ilişkinin fayda üzerinden kurulduğunun işareti olarak görülebilir.

Kaynakça

- Adorno, T. & Horkheimer, M. (1944), *The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception, Dialectic of Enlightenment* (Bölüm 4). Kasım 25, 2014, www.marxists.org
- Bell, D. (1973) *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York: Basic Books.
- Giddens, A. (2000), *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Harvey, D. (1996) *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- Hebdige, D. (2004), *Altkültür-Tarzın Anlamı*, İstanbul: Babil Kitabevi.
- Hobsbawm, E. (1995), *Sermaye Çağı 1848-1875*, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2006), *Kısa 20. Yüzyıl Aşırılık Çağı 1914-1991*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Everest Yayınları.
- Jeanneney, J. (1998), *Başlangıçtan Günümüze Medya Tarihi*, Çev. Esra Atuk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- McLuhan, M. (1962), *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, Toronto: University of Toronto Press.
- Özçağlayan, M. (1998), *Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Stratton, J. (2002), *Siberalan ve Kültürün Küreselleşmesi*, *Cogito*, 30, 80-100.
- Thompson, J. (2008), *İletişimin Küreselleşmesi*, David Held-Anthony Mcgrew (Editör), *Küresel Dönüşümler* (ss. 295-310), İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Toffler, A. (1990), *The Third Wave*, New York: Bantam Books.
- Tomlinson, J. (1999), *Kültürel Emperyalizm*, Çev. Emrehan Zeybekoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.